

Ks. Tadeusz BRZEGOWY
Papieska Akademia Teologiczna

DUCHOWOŚĆ KAPŁANÓW I LEWITÓW W TRADYCJI KAPŁAŃSKIEJ (P) PIĘCIOKSIĘGU

Stary Testament wypracował wzniosłą teologię Świątyni jerozolimskiej, sanktuarium Syjonu czy Dynastii Dawidowej. Inaczej wydaje się z kapłaństwem. Przez wieki kapłan żył w cieniu sanktuarium jako jego sługa. Były w historii Izraela okresy, kiedy ofiarę sprawował ojciec rodziny, przywódca narodu czy król. Zdarzało się, że stróżami największej świętości Izraela, Arki Przymierza, byli dość przypadkowi ludzie jak Abinadab czy Obed-Edom (2 Sm 6). Deuteronomista, wielki historyk Izraela, który opisał dzieje od Jozuego po upadek Królestwa Judzkiego w roku 586 przed Chr., nie poświęcił kapłanom centralnego sanktuarium w Jerozolimie nawet paru linijek pod kątem ich posługi kapłańskiej, choć całe te dzieje ukazywał z perspektywy Świątyni, choć skrzątnie odnotowywał posunięcia polityczne kapłanów, choć opisał ze zgorszeniem powołanie nielegalnego jego zdaniem kapłaństwa Królestwa Północnego (1 Krl 12, 32–33), choć zanotował epizod z szatanami kapłanów Baala (2 Krl 10, 22)¹. Zdarzało się w różnych okresach historii Izraela, że jakiś prorok zabierał głos i karmił kapłanów grożąc im karami boskimi (tak było w Szilo, Betel i Jerozolimie). Ale jednak nie ulega wątpliwości, że kapłaństwo było jednym z zasadniczych filarów religii Izraela. Najwięcej światła na to kapłaństwo rzuca nam Pięcioksiąg, gdzie aż dwie księgi są zdominowane przez sprawy kapłańskie: są to Księgi Kapłańska i Liczb. Większość materiałów tam zawartych pochodzi z tradycji, którą krytyka nazwała „kapłańską”.

Istotne znaczenie dla problematyki kapłańskiej mają następujące teksty Pięcioksięgu: opowiadanie o konsekracji Aarona i jego synów (Kpł 8); spis potomstwa Aarona, spis lewitów i ich różne obowiązki sanktuaryjne (Lb 3–4); ryt konsekracji lewitów różny od konsekracji kapłanów (Lb 8, 5–26); opowiadanie o pretensjach Aarona i Miriam pod adresem Mojżesza (Lb 12); relacja o buncie Koracha przeciw Moj-

¹ Zob. T. Brzegowy, *Obraz kultu Bożego w podstawowym dziele deuteronomistycznym*, „Collectanea Theologica” 67:1997, s. 29–50.

żeszowi i Aaronowi i potwierdzeniu godności Aarona (Lb 16–18); opowiadanie o prerogatywach kapłana Pinchasa (Lb 25) i wreszcie powtórny spis lewitów (Lb 26). W świetle tych tekstów uprawnionymi do urzędu kapłańskiego są Aaron i jego synowie, którzy stanowią jedyną i szczególną rodzinę w łonie pokolenia Lewiego. Wiele tekstów Księgi Liczb traktuje o kapłanach z rodu Aarona i o grupie zwanej lewitami, tworzącej liczne podgrupy (Kehatyci, Gerszonici, Merarycy), przy czym relacje owych grup między sobą wcale nie są jasne. Trzeba jednak sobie zdać sprawę, że teksty mówiące o kapłaństwie są rozsiane też po innych częściach Pięcioksięgu, a ponadto w Księgach Samuela, Królewskich, Kronikach, Księgach Ezdrasza i Nehemiasza czy Ezechiela. Wyłaniający się z tych danych obraz przedstawia trudne problemy natury historycznej: czy istniało świeckie pokolenie Lewiego, czy jego przeznaczenie do kapłaństwa sięga czasów Mojżeszowych, jak doszło do podziału na kapłanów i lewitów, co sądzić o kapłaństwie wywodzącym się od Mojżesza i wreszcie jaki jest rodowód kapłaństwa sadokickiego, które pojawiło się w Jerozolimie w czasach Dawida i zachowało swoje znaczenie aż do czasów hellenistycznych.

Jeżeli te pytania natury historycznej wciąż nie doczekały się rozstrzygającej odpowiedzi, to na bazie owych tekstów wyłania się jakiś obraz teologiczny kapłaństwa: lud kapłański Izraela oddaje cześć Bogu Przymierza i uświęca się przez posługę wydelegowanej i wyspecjalizowanej grupy kapłanów i lewitów. Ten właśnie teologiczny obraz, a w szczególności duchowość kapłańska i lewicka będzie zasadniczym przedmiotem niniejszego artykułu².

TWÓRCY TRADYCJI KAPŁAŃSKIEJ (P)

Kompozycja Pięcioksięgu była procesem długotrwałym i złożonym. Po kilku stuleciach badań krytycznych pozostaje ona nadal proble-

² Por. J. Auneau, *Sacerdoce. II. Ancien Testament*, [w:] *Dictionnaire de la Bible. Supplément*, ed. L. Pirot [i in.], vol. 10, Paris 1984, s. 1203–1254; W. Dommershausen, *kohen*, [w:] *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, hrsg. von G. J. Botterweck, H. Ringgren, Bd. 4, Stuttgart 1982, s. 62–79; M. D. Rehm, *Levites and Priests*, [w:] *Anchor Bible Dictionary*, ed. D. N. Freedman, vol. 4, New York 1992, s. 297–310; A. Jankowski, *Istotne cechy kapłaństwa Starego Przymierza*, [w:] K. Romaniuk, A. Jankowski, *Kapłaństwo w Piśmie Świętym Nowego Testamentu*, Kraków 1994, s. 13–17; A. Vanhoye, *Sacerdozio*, [w:] *Nuovo dizionario di teologia biblica*, ed. P. Rossano, G. Ravasi, A. Girlanda, Milano 1988, s. 1387–1398; J. Homerski, *Kapłaństwo w Starym Testamencie*, „Roczniki Teologiczne” 41:1994, s. 15–30; R. Rubinkiewicz, *Lewici*, [w:] *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Lublin 1999, s. 157–165; A. Tronina, *Kapłaństwo w Jerozolimie w okresie monarchii*, [w:] *Życie religijne w Biblii...*, s. 167–179.

mem nie rozwiązany i przyciągającym uwagę egzegetów i historyków religii. We wszelkich jednak dyskusjach nad powstaniem Pięcioksięgu punktem wyjścia pozostaje wciąż teoria czterech źródeł JEDP³.

W połowie XVIII w. profesor medycyny w Paryżu i osobisty lekarz króla Ludwika XV Jean Astruc opublikował dzieło, w którym wyróżnił dwa podstawowe źródła, z których miał być skomponowany Pięcioksiąg⁴. Te dwa główne źródła otrzymały potem określenia: źródło elohistyczne (E) i jahwistyczne (J). W setną rocznicę wystąpienia Jeana Astruca egzegeta niemiecki Hermann Hupfeld⁵ wyodrębnił w dokumencie E źródło o charakterze historyczno-proroczym i nazwał je krótko „Elohista” oraz drugie, prawnicze, i nadał mu nazwę „Kodeksu Kapłańskiego” (*Priesterkodex* – P). Warto zauważyć, że źródło kapłańskie było przez długi czas uważane za najstarsze i przyjmowano następującą kolejność chronologiczną owych źródeł: P, E, D, J. Dopiero Heinrich Graf uzasadnił tezę, że kapłańskie prawo kultowe odzwierciedla rzeczywistość okresu perskiego, przez co źródło P stało się najmłodszym ze źródeł, zawierającym materiały narracyjne i prawne⁶.

Dobrze będzie przypomnieć na wstępie to, co o genezie dokumentu kapłańskiego powiedział twórca „nowej teorii źródeł” Juliusza Wellhausen⁷. W piśmie kapłańskim wyróżnił Wellhausen jakąś warstwę podstawową (*Grundschrift*) i oznaczył ją *siglum* Q (od *quattuor* = cztery) w związku z czterema przymierzami (Noego, Abrahama, Mojżesza i Pinchasa), jakie uwidacznia opowiadanie od stworzenia do Synaju (*Vierbundesbuch*). To pismo dostarczyło zasadniczej chronologii i historycznej oprawy dla kapłańskiego materiału prawnego (*Priesterkodex*), który następuje począwszy od Wj 25. W swej końcowej formie ten materiał P obejmuje też prawo rytualne zawarte w tzw. Prawie świę-

³ Por. *Księga Rodzaju. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy* [Pismo Święte Starego Testamentu, t. 1, cz. 1], oprac. S. Łach, Poznań 1962, s. 75–83; *Pięcioksiąg*, [w:] *Wstęp do Starego Testamentu*, red. S. Łach, Poznań–Warszawa 1973, s. 101–111; N. Mendeki, *Jak powstawał Pięcioksiąg*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 37:1984, s. 427–428; S. Wypych, *Pięcioksiąg (Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych, 1)*, Warszawa 1987, s. 29–36; S. Mędała, *Pięcioksiąg*, [w:] *Wstęp do Pisma Świętego*, t. 2: *Wstęp do Starego Testamentu*, red. L. Stachowiak, Poznań 1990, s. 57–76.

⁴ J. Astruc, *Conjectures sur les mémoires originaux dont il paraît que Moïse s'est servi pour composer le récit de la Genèse*, Bruxelles 1753.

⁵ H. Hupfeld, *Die Quellen der Genesis und die Art ihrer Zusammensetzung*, Berlin 1853.

⁶ H. Graf, *Die geschichtlichen Bücher des Alten Testaments*, Leipzig 1866.

⁷ J. Wellhausen, *Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments*, Berlin 1899, s. 135; tenże, *Prolegomena zur Geschichte Israels*, Berlin 1883, ⁶1905, s. 6–14.

tości (Kpł 17–26), które ze swej strony wykazuje zależność od Ezechiela. Pismo kapłańskie jest zatem swego rodzaju zbiorem prawnym z historycznym obramowaniem. Przedstawia się jako „konglomerat, gdzie wokół pierwotnego jądra (Q) na zasadzie jakiejś krystalizacji osadziły się inne warstwy”. Ten dokument kapłański promulgował w Jerozolimie uczony w Prawie, kapłan Ezdrasz. Na pytanie, czy dokument P powstał w Babilonii, Wellhausen odpowiada negatywnie. Pismo to powstało w Judzie i konkretnie w Jerozolimie, a spisał je Ezdrasz między swoim przybyciem w roku 458 a przybyciem z Persji Nehemiasza w roku 445. Jest też prawdopodobne, że Ezdrasz nie promulgował samego kodeksu kapłańskiego, lecz jako już włączony do Pięcioksięgu. Nic zatem nie przeszkadza, by w Ezdraszu widzieć redaktora Pięcioksięgu. Uroczyste zgromadzenie w Jerozolimie pod przewodnictwem Nehemiasza i Ezdrasza można uznać za narodziny judaizmu, a tych przywódców wraz z owymi 85 mężami, którzy podpisali dokument Przymierza (Ne 8–10), należy uznać za twórców kanonu. Z biegiem czasu do Księgi dołączano inne pisma i one przez ten fakt nabierały nadzwyczajnego znaczenia⁸.

Dla Wellhausena cały wypracowany system legalistyczny P, widoczny również w Kronikach, reprezentuje ostatni etap w rozwoju religii Izraela i ukazuje się jako pewnego rodzaju degeneracja w porównaniu z duchem wielkich proroków VIII w. Badając rozwój religijny Izraela Wellhausen doszedł do konkluzji, że w systemie prawnym i rytualnym teokracji powyгнаńczej proces centralizacji, instytucjonalizacji i denaturalizacji kultu osiągnął swój szczyt. Teraz religia została zdominowana przez kastę kapłańską, kult został pozbawiony naturalności i spontaniczności, stał się jakąś bezduszną literą w przeciwieństwie do dawnego ducha widocznego u wielkich proroków⁹. Takie odczucia i opinie powtarzano i później, a pewną niechęć do owej rytualno-prawnej struktury religii Izraela spotyka się jeszcze dzisiaj choćby w pismach J. van Setersa, który całe pismo kapłańskie uważa za jedną wielką etiologię kapłaństwa drugiej Świątyni i jego prerogatyw¹⁰. Postaramy się pokazać, że Pismo kapłańskie zawiera nie tylko martwą literę rytuału i nie tylko obronę zdobytych w ciągu wieków prerogatyw, ale też kreśli wzniosłą wizję tegoż kapłaństwa i stawia mu wysokie wymagania tak w obliczu Boga jak i wobec narodu.

⁸ J. Wellhausen, *Prolegomena...*, s. 404–409.

⁹ Tamże, s. 97.

¹⁰ J. van Seters, *The Pentateuch. A Social-Science Commentary*, Sheffield 1999, s. 161–183.

Choć w dyskusjach ostatnich dziesięcioleci zachwiano podstawami teorii czterech źródeł, to jednak warstwa kapłańska wyszła z całego zamieszania obronną ręką. Ta najmłodsza warstwa Pięcioksięgu jest najlepiej rozpoznawalna na tle innych materiałów z racji swego stylu i zainteresowań. Toczony zaś dyskusje dotyczą kwestii, czy było to źródło pisane, czy tylko tradycja (ustna), czy warstwa redakcyjna; jaki jest zasięg tej tradycji i jak się ma opowiadanie kapłańskie (*Grund-schrift* – P^G) do późniejszych dodatków czy poszerzeń (*Supplements* – P^S)¹¹.

Jest rzeczą powszechnie przyjmowaną, że tradycja kapłańska jest dziełem kapłanów jerozolimskich uprowadzonych do Babilonii czy już funkcjonujących po niewoli w drugiej Świątyni. Mimo tej stosunkowo późnej daty kodyfikacji tradycja P zawiera jednak materiały starożytne i godne zaufania. Warto tu przytoczyć to, co o powstaniu P głosi A. Rofé, współczesny żydowski profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie¹².

W historiach Patriarchów P mówi o poświęceniu miejsca kultu tylko jeden raz: w Rdz 35, 9–15. Po ukazaniu się Boga Jakubowi w Luz (Rdz 35, 9–15; por. w. 9 w lekcji LXX) Patriarcha wznosi tutaj stelę, składa ofiary płynne, wylewa oliwę i nadaje miejscu nazwę Betel. P wzmiankuje ponownie to objawienie w Luz w ziemi Kanaan w Rdz 48, 3–4: „El Szaddaj ukazał mi się w Luz w ziemi Kanaan...” Tak więc w kapłańskich historiach Patriarchów szczególną pozycję uzyskuje sanktuarium Betel.

Podobny wydzźwięk mają wzmianki o kapłanie Pinchasie: P zastrzega dla niego i jego potomków wieczne kapłaństwo, potwierdzone obietnicą i przymierzem (Lb 25, 10–13). Z Sdz 20, 26–28 wynika, że ten sam Pinchas sprawował kapłaństwo przed Arką Przymierza podczas wojny w Gibeon. Należy wnosić, że ten bohater P sprawował kapłaństwo w sanktuarium Betel, i to jest wskazówka, że szkoła, która stworzyła P, narodziła się w tym „królewskim sanktuarium” Izraela Północnego (por. 7, 13). Trudniej jednak jest określić czas, kiedy ta szkoła przeniosła się do Jerozolimy. Z 2 Krl 17, 28 dowiadujemy się, że król asyryjski odesłał z wygnania jednego z deportowanych kapłanów, aby w Betel nauczał ludzi „bać się Boga”. Potem czytamy (2 Krl

¹¹ Najnowsze dyskusje tych i innych kwestii referuje: Eckhart O t t o, *Forschungen zur Priesterschrift*, „Theologische Rundschau” 62:1997, s. 1–50.

¹² A. Rofé, *La composizione del Pentateuco. Un' introduzione* [tłumaczenie z hebrajskiego], Bologna 1999, s. 81. Książka jest owocem wykładów na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie, gdzie uprzednio Rofé słuchał wykładów Kaufmanna na temat Pięcioksięgu. Autor dedykował swe dzieło Kaufmannowi.

23, 15–19), że w czasach Jozjasza sanktuarium Betel wciąż funkcjonowało i na rozkaz tegoż króla zostało sprofanowane. Informacje te są godne wiary i zyskują potwierdzenie przez odkrycia archeologiczne, które pokazują, że Betel nie zostało zniszczone jak dopiero ok. 500 r. przed Chr., a więc już po restauracji Judei. Nie można więc wykluczyć, że jądro P zostało przyniesione do Jerozolimy przez kapłanów Betel dosyć późno, w czasie V wieku¹³.

Kwestia datacji i pochodzenia P komplikuje się jednak przez odkrycie w jego łonie odrębnych zbiorów, które mogą być wcześniejsze lub późniejsze od zasadniczego dokumentu. Najślawniejszym wśród nich jest tzw. „Kodeks świętości”, którego rdzeń znajduje się w Kpł 17–26 (niem. *Heiligkeitgesetz* – H). Za jego wyodrębnieniem przemawiają liczne faktory kompozycyjne i treściowe, zwłaszcza powtarzany leitmotiv, że cały Izrael ma być święty, bo Jahwe, który mieszka pośród Izraela, jest święty (por. Kpł 19, 2; 20, 7.8.26; 21, 8; 22, 32)¹⁴.

Według Wellhausena jedność miejsca kultu została zaprowadzona jako nowość przez prawodawstwo D (620 r. przed Chr.), podczas gdy w P jest ona zakładana jako faktem oczywisty. Sytuacja, kiedy istniało jedyne sanktuarium w Jerozolimie, pociągnęła za sobą nowe rozporządzenia co do zabijania zwierząt, które zezwalały Izraelitom na ubój nieofiarniczy w każdym miejscu i poza ołtarzem (Pwt 12, 15–16.20–25). Przeciwnie Kpł 17, 1–5 (H) zabrania surowo zabijać wołu, baranka czy koźlą jak tylko w celu ofiarniczym „przy ołtarzu Namiotu Spotkania” (ww. 4–5) i rzecz ta zostaje pokazana jako „prawo wieczne, z pokolenia na pokolenie” (w. 7). Tak więc Kpł 17 nie zakłada jedności miejsca kultu jako faktu już odziedziczonego i nie wydaje się znać zezwolenia na ubój nieofiarniczy Pwt (o ile się świadomie od niego nie dystansuje). To mogło pociągnąć za sobą zmianę kolejności źródeł, jak postulował Kaufmann: pierwsze jest P, a późniejsze D. Ale kiedy się wyodrębniło H jako samodzielny zbiór prawno-rytualny w łonie dokumentu P, Kpł 17 nie może przesądzać sprawy datacji P, lecz może jedynie być wskazówką za czasem powstania H. O środowisku narodzin H możemy wnioskować na podstawie uderzających jego podobieństw z Ezechielem. Wynika z nich, że H pozostaje w bliskim związku z Ezechielem i jego uczniami, którzy przekazali słowa proroka i zredagowali jego księgę. Ponieważ Ezechiel był jednym z kapłanów deportowanych z Jerozolimy razem z królem Jojakinem w 597 r. przed Chr., możemy wyciągnąć wniosek, że i Kodeks świętości jest dziełem tych jerozolimskich kręgów kapłańskich.

¹³ A. Rofé, *Pentateuco...*, s. 82.

¹⁴ Tamże, s. 86.

Ci zaś kapłani wywodzili się od Sadoka, arcykapłana z czasów Dawida (2 Sm 20, 25; 1 Krl 2, 35), co wynika wyraźnie z genealogii podanej w 1 Krn 5, 34–41. Podobnie Ezechiel mówi, że kapłaństwo w przyszłej Świątyni będzie zastrzeżone dla synów Sadoka (Ez 44, 15). Można więc wnosić, że Kodeks świętości był pierwotnie zbiorem norm prawnych i rytualnych sadokickich kapłanów jerozolimskich¹⁵.

To tłumaczy również, dlaczego H prezentuje się jako odrębne *corpus* wewnątrz P. Powiedziano wyżej, że P pochodzi z sanktuarium Betel, gdzie sprawowali służbę kapłani wywodzący się od Aarona i Pinchasa. Sanktuarium Betel istniało, jak pokazuje archeologia, do końca VI wieku. Należy więc przypuszczać, że P zostało przyniesione do Jerozolimy w V wieku przez emigrujących kapłanów Betel. Kiedy te dwie rodziny kapłańskie Aarona i Sadoka się zintegrowały, zlewając swoje listy genealogiczne, obie się połączyły w tym momencie z Aaronem, podczas gdy najwyżsi kapłani wywodzący się od Sadoka połączyli z Aaronem przez Pinchasa (1 Krn 5, 27–41). Obie rodziny połączyły także literaturę prawną i rytualną, jaką posiadały, włączając H do P. Sam proces scalenia tekstów był zapewne dość skomplikowany i nie da się go dzisiaj odtworzyć.

POŚWIĘCENIE DLA PANA

Z rytuału święceń jak też z różnych zachowań Izraela na pustyni i rozporządzeń co do służby kapłańskiej można wysnuć pewne rysy duchowości kapłańskiej i lewickiej.

Lewici stanowią najpierw wybraną część ludu Bożego: „Pan skierował do Mojżesza następujące słowa: Wyłącz lewitów spośród Izraelitów i oczyść ich” (Lb 8, 5); „Wyłącz lewitów spośród Izraelitów, gdyż oni do Mnie należą” (w. 14). Teksty te pokazują jasno, że pokolenie Lewiego jest pokoleniem wyłączonym z reszty Izraela. W świetle teologii Starego Przymierza cały lud Izraela jest już „ludem poświęconym dla Jahwe”, gdyż „Jahwe go wybrał spośród wszystkich narodów ziemi, aby był Jego ludem” (Pwt 7, 6), aby był „królestwem kapłanów i narodem świętym” (Wj 19, 6). Stąd bierze się jego powołanie do rozszerzania chwały i królestwa Jahwe na wszystkie narody. Ale wewnątrz tego ludu świętego, którego obowiązuje reguła „świętymi bądźcie, bo Ja jestem święty” (Kpł 19, 2), Bóg wybiera dla siebie lewitów i powołuje do jeszcze większej świętości.

¹⁵ Tamże, s. 89.

Ten wymóg świętości jest widoczny w szczegółowych rozporządzeniach co do czystości kapłanów i lewitów: „Aby ich oczyścić, pokropisz ich wodą przebłagania, ogolą całe swoje ciało, wypiorą szaty i wtedy będą czyści. Następnie wezmą młodego cielca ze stada i należąca do tego ofiarę pokarmową z najczystszej mąki zaprawionej oliwą, ty zaś weźmiesz drugiego cielca ze stada na ofiarę przebłagalną” (Lb 8, 7–8). „Lewici włożą ręce na głowy cielców, a ty jednego z nich złożysz na ofiarę przebłagalną, a drugiego jako całopalenie dla Pana, by w ten sposób dokonał obrzędu przebłagania nad lewitami” (Lb 8, 12). Jest tutaj mowa o pokropieniu wodą święconą, o zmianie ubrania, o ofierze na przebłaganie za grzechy. Jest możliwe, że wszystkie te czynności i obrzędy nie wychodziły poza granice rytuału. Ale przecież ich wydźwięk moralny jest nader czytelny. Stary Testament, nie mówiąc o Nowym, na wielu miejscach mówi o potrzebie właściwej postawy duchowej i moralnej do uczestniczenia w kulcie świątynnym. Wystarczy przypomnieć słowa Psalmu: „Kto wstąpi na Górę Pańską? [...] Człowiek czystego serca i niewinnych rąk” (Ps 24, 3–4).

Najbardziej charakterystycznym rysem statusu lewitów jest ich poświęcenie dla Jahwe: „Stawisz lewitów przed Aaronem i jego synami i ofiarujesz ich Panu gestem kołysania” (Lb 8, 13). W ten sposób „są oni Mnie oddani na własność spośród Izraelitów” (8, 16). Następujący komentarz precyzuje podstawy takiego oddania. Wszystkie stworzenia należą do Jahwe, nie tylko rzeczy i zwierzęta, ale i ludzie. Właśnie jako uznanie tego Bożego władztwa nad wszystkim było w Starym Testamencie ofiarowanie pierwocin zarówno z pól jak i zagród: „Poświęćcie Mi wszystko pierworodne. U synów Izraela do Mnie należeć będą pierwociny łona matczynego – zarówno człowiek, jak i zwierzę” (Wj 13, 2). I tu jest najgłębszy sens poświęcenia lewitów. Lewici zostają związani z ofiarą pierworodnych¹⁶. Jak wszyscy pierworodni Izraelici płci męskiej byli własnością Jahwe, tak lewici są własnością Jahwe: „I rzekł jeszcze Pan do Mojżesza: Oto ja wziąłem lewitów spośród synów Izraela na miejsce wszystkich pierworodnych, którzy się narodzili z łona matki, dlatego lewici są moją własnością” (Lb 3, 12). W ten sposób lewici są widowym i permanentnym znakiem przynależności całego ludu do Jahwe (por. w. 13). Lewici będą wyłączną własnością Jahwe, Jemu poświęconą, wybraną przez Boga częścią, która ma zapewnić życie całej reszcie. Oni stanowią pierwo-

¹⁶ Zob. *Księga Liczb, Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy* [Pismo Święte Starego Testamentu, t. 2, cz. 2], opracował S. Ł a c h, Poznań 1970, s. 303–309 (ekskurs: *Pierworodni w Starym Testamencie*).

ciny całego narodu. Otaczając Przybytek stanowią niejako tarczę przed gniewem Bożym, który może łatwo wybuchnąć z powodu grzechów Izraelitów. W ten sposób naród uznaje swoją niegodność przed świętym Bogiem i Boże panowanie nad sobą. W lewitach dokonuje się ustawicznie ofiarowanie Bogu życia każdego spośród ludu Izraela¹⁷.

Kodeks kapłański postawił wysokie wymagania fizyczne i zdrowotne dla kandydatów do kapłaństwa: „Ktokolwiek z twoich potomków będzie miał jakąkolwiek skazę, nie będzie mógł się zbliżyć, aby ofiarować pokarm swego Boga. Żaden człowiek, który ma skazę, nie może się zbliżyć – ani niewidomy, ani chromy, ani mający zniekształconą twarz, ani kaleka, ani ten kto ma złamaną nogę lub rękę, ani garbaty ani niedorozwinięty, ani ten kto ma bielmo na oku, ani chory na świerzb, ani okryty liszajami, ani ten kto ma zgniecione jądra” (Kpł 21, 18–20). Prawodawca więc domaga się od kandydata do kapłaństwa dobrego zdrowie fizycznego i psychicznego, jako podstawy do służby w Przybytku. Jak pisze H. Langkammer, już wtedy wiedziano, że jakiegokolwiek braki organiczne czy psychofizyczne rodzą kompleksy, a te z kolei wpływają na decyzje, na pracę, na całokształt życia kapłańskiego¹⁸.

Kodeks świętości poświęca jeden rozdział kapłanom. Wymóg bycia świętym, stawiany każdemu Izraelicie, w odniesieniu do kapłanów jest jeszcze większy. Dlatego kapłana obowiązują jeszcze bardziej szczegółowe zakazy dotyczące rzeczy codziennych czy nawet zdawać by się mogło błahych: „Nie będą sobie strzygli głowy do skóry, nie będą golili krajów brody, nie będą nacinali swojego ciała” (Kpł 21, 5). Szczególne też reguły, a właściwie ograniczenia wiążą ich w kwestii małżeństwa: „Nie wezmą za żonę nierządnicę lub kobiety pohańbionej. Nie wezmą kobiety wypędzonej przez męża” (Kpł 21, 7). Jeżeli córka kapłana splami się nierządem, spotka ją szczególnie surowa kara, zostanie spalona (w. 9). Trzeba przyznać, że kiedy w hebrajskiej praktyce małżeńskiej było dopuszczane wielożeństwo i rozwody, te przepisy dla kapłanów są dość restrykcyjne. Kapłan może poślubić tylko kobietę, która nie wychodziła za mąż, dziewicę.

Arcykapłana dotyczą jeszcze inne bardziej surowe przepisy. Musi on pochodzić z rodu Aarona (Wj 29, 29–30) i nie mieć żadnej skazy na ciele (Kpł 21, 17–23). W odróżnieniu od innych kapłanów może poj-

¹⁷ Por. J. de F r a i n e, *Prémices*, [w:] *Dictionnaire de la Bible. Supplément*, vol. 8, s. 446–461.

¹⁸ H. L a n g k a m m e r, *Stary Testament o kapłaństwie i o kapłanach*, [w:] *Agnus et sponsa, prace ofiarowane o. A. Jankowskiemu OSB*, red. T. Dąbek, T. Jelonek, Kraków 1993, s. 174.

mować za żonę jedynie dziewicę z kapłańskiego rodu i obowiązują go szczególne przepisy co do żałoby: nie może dotykać niczyjego trupa, nawet swoich najbliższych (Kpł 21, 13–14). Tak wielka bowiem godność przystoi jedynie komuś, kto jest głęboko związany z Jahwe i bardzo gorliwy w zachowaniu praw Przymierza. Wszystko to jest uzasadnione świętością Jahwe: „Będą święci dla swojego Boga, nie będą bezcześcić imienia Bożego, bo oni składają Jahwe ofiary spalane, pokarm swojego Boga, a więc będą świętością” (Kpł 21, 6).

Na to samo wskazywało namaszczenie arcykapłana z oznaką tej konsekracji noszoną przez arcykapłana na czole (Wj 39, 30; Kpł 8, 9). Zdaniem R. de Vaux właściwym tłumaczeniem hebrajskiego *nezer* nie jest „diadem”¹⁹, lecz „znak konsekracji”, gdyż podstawowym znaczeniem rdzenia *nzr* jest „oddzielić i strzec w separacji od świeckiego, obłożyć interdyktem”, a więc „poświęcić”²⁰. Ta wymowa poświęcenia jest jeszcze wzmocniona przez wygrawerowany jak na pieczęci napis: „Poświęcony dla Jahwe” (Wj 28, 36; 39, 30).

Wybranie kapłaństwa lewickiego zostaje pokazane jako Boże przymierze z Lewim po gorliwej akcji Pinchasa w Baal-Peor: „Mówił znowu Pan do Mojżesza [...]: Pinchas, syn Eleazara, syna Aarona kapłana, odwrócił mój gniew od Izraelitów [...]. Oto ja zawieram z nim przymierze pokoju (*berît šalôm*). Będzie to dla niego i jego potomstwa po nim przymierze, które mu zapewni kapłaństwo na wieki (*berît kehunnat ôlam*), ponieważ się okazał zazdrosnym o swego Boga i dokonał przebłagania w imieniu Izraelitów” (Lb 25, 10–13). Przymierze to więc zapewnia Pinchasowi i jego potomkom wieczne piastowanie kapłaństwa²¹.

Stąd płynie wyjątkowa gorliwość o cześć świętego Boga wśród Izraela. Przejawem takiej gorliwości miało być skrupulatne zachowanie rytuału. Według opowiadania tradycji kapłańskiej Nadab i Abihu, najstarsi synowie Aarona, pomarli na pustyni bezpotomnie ponosząc karę za to, że ofiarowali przed Jahwe „obcy ogień” (Kpł 10, 1–5). Określenie „obcy ogień” nie jest jednoznaczne, ale najprawdopodobniej chodzi o to, że kapłani ci przekroczyli przepis rytualny obowiązujący przy składaniu ofiar²². Pozytywnym przejawem takiej gorliwości było zachowanie lewitów w historii złotego cielca. Na apel Mojżesza: „Kto

¹⁹ Tak jest np. w Biblii tysiąclecia (*ad locum*).

²⁰ R. de Vaux, *Les Institutions de l'Ancien Testament*, vol. 2, Paris 1997, s. 268 n.

²¹ Por. B. E. Organ, *Pursuing Phinehas: A Synchronic Reading*, „The Catholic Biblical Quarterly” 63:2001, s. 203–218

²² Por. *Księga Kapłańska. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, [Pismo Święte Starego Testamentu, t. 2, cz. 1], opracował S. Lach, Poznań 1970, s. 179–180.

jest za Jahwe, do mnie!” przyłączyli się do niego wszyscy synowie Lewiego i przykładnie ukarali bałwochwalców. Za tę gorliwość pochwalił ich Mojżesz i pobłogosławił: „Poświęciliście ręce dla Jahwe, ponieważ każdy z was był przeciw swojemu synowi, przeciw swemu bratu. Oby Jahwe użyzył wam dzisiaj swego błogosławieństwa” (Wj 32, 26–29). Nie inaczej postąpił Pinchas wobec odstępców od Jahwe w Baal-Peor (Lb 25, 10–13).

Kapłan więc odznacza się jakąś dostojną nieskazitelnością. Jego inicjacja jest celebrowana jako konsekracja (Kpł 8, 1 – 9, 24), która nie tylko mu udziela mandatu do sprawowania rytów, ale nadaje mu jakiś nowy sposób bycia, status permanentnego poświęcenia dla Pana²³. Jest oczywiste, że takie poświęcenie dla Boga musiało go czynić wrażliwym na wszelki grzech osobisty, jak również na grzechy innych ludzi. Kapłan ma tych ludzi odciągać od grzechu i w ten sposób zachować ich przed karą Bożą (por. Ml 2, 6).

Całą duchowość kapłaństwa i lewityzmu Starego Przymierza można streścić krótko: Pan jest wszystkim: „Pan rzekł do Aarona: Nie będziesz miał dziedzictwa w ich kraju; nie otrzymasz również pośród nich żadnego przydziału ziemi; Ja jestem działem twoim i dziedzictwem twoim pośród Izraelitów” (Lb 18, 20). Lewita więc nie ma dziedzictwa terytorialnego jak wszystkie inne pokolenia, gdyż jego dziedzictwem jest Pan. Dobry komentarz do tego prawa daje Psalm 16: „Pan częścią dziedzictwa mego i kielicha mego: to właśnie Ty mój los zabezpieczasz. Sznur mierniczy wyznaczył mi dział wspaniały, i bardzo mi jest miłe to moje dziedzictwo” (Ps 16, 5–6). Autor psalmu, z dużym prawdopodobieństwem jakiś lewita, znajduje w swoim powołaniu, w swoim wybraństwie i swoim losie źródło ufności i powód do szczęścia. To już zapoczątkowane posiadanie Boga jest zdolne wypełnić serce człowieka. Podobne słowa znajdujemy w innym psalmie Asafowym, a więc lewickim: „Lecz ja nieustannie jestem z Tobą Tyś ujął moją prawicę. Prowadzisz mnie według swojej rady i na koniec weźmiesz mnie do Chwały. Kogóż mam w niebie poza Tobą? A gdy z Tobą jestem, nie cieszy mnie ziemia. Niszczyje moje ciało i moje serce; opoką mego serca i częścią moją Bóg na wieki” (Ps 73, 23–26).

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA NARÓD

Kapłaństwo ma wyraźne rysy społeczne, wspólnotowe. Poświęcenie kapłanów i lewitów dokonuje się pośród ludu Bożego, zgromadzonego

²³ P. P. Z e r a f a, *Il sacerdozio nell'Antico Testamento*, „Sacra Doctrina” 15:1970, s. 644.

wokół Przybytku: „Potem Pan powiedział do Mojżesza: Weź Aarona i jego synów [...]. Zgromadź całą społeczność Izraela przed wejściem do Namiotu Spotkania” (Kpł 8, 1–3); „Każ wystąpić lewitom przed Namiot Spotkania i zbierz całe zgromadzenie Izraelitów” (Lb 8, 9). W czasie tych świąteń społeczność wierzących nie pozostawała bierna. Zanim arcykapłan ofiarował lewitów Bogu, Izraelici mieli włożyć na nich ręce (Lb 8, 10). W ten sposób społeczność Izraela wyznaje, że lewici są wybranymi członkami tejże społeczności dla sprawowania kultu w jej imieniu i ku jej pożytkowi.

Zasadniczym zadaniem kapłanów i lewitów jest przebłaganie za grzechy całej społeczności. Tradycja kapłańska jest szczególnie wrażliwa na grzech Izraela. Izrael nie może istnieć bez uznania swoich grzechów i bez błagania o przebaczenie. Ustanowiony pod Synajem i powierzony kapłanom z rodu Lewiego kult jest skoncentrowany na przebłaganiu. Takiego przebłagania i ocalenia narodu dokonał Aaron, kiedy w obozie Izraela wybuchła karząca plaga: na rozkaz Mojżesza Aaron wziął kadzielnicę i stanął z ofiarą przebłagania „między umarłymi i żywymi” i plaga ustała (Lb 17, 11–15). Autor Księgi Mądrości odnotowuje po wiekach ten epizod z wielką czcią: „Także na sprawiedliwych przyszła próba śmierci, doszło na pustyni do zagłady wielu, ale gniew ten nie był długotrwały. Spiesznie bowiem wystąpił Mąż Nienaganny, niosąc broń swojej posługi: modlitwę i ofiarę kadzielną. Stawił czoło gniewowi, położył kres klęsce, okazawszy, że Twoim jest sługą” (Mdr 18, 20–21)²⁴. Istotą kapłana jest zatem stawać między Bogiem i ludem, aby zadośćuczynić za grzechy ludu i osłonić go przed gniewem Bożym. W ten sposób realizować się miała święta zazdrość o cześć Boga jedyne w Izraelu. Przykład takiej zazdrosnej gorliwości dał Pinchas, który dokonując sądu nad dwojgiem szczególnie ciężko grzeszących, ocalił cały lud od kompletnej zagłady (Lb 25, 6–13). Syracyles w swej sławnej Pochwale ojców tak o nim napisze: „Pinchas, syn Eleazara, trzeci w rzędzie sławnych [po Mojżeszu i Aaronie] przez to, że gorliwość okazał w bojaźni Pańskiej i gdy lud się zbuntował, stanął twardo dzięki szlachetnej odwadze swej duszy [i] uzyskał przebaczenie dla Izraela” (Syr 45, 23).

Przebłaganie za grzechy narodu było treścią i celem Dnia Przebłagania (Kpł 16). Raz w roku arcykapłan miał dokonywać przebłagania za cały lud: „Potem zabije kozła na ofiarę przebłagalną za lud, wniesie

²⁴ Por. B. P o n i ż y, *High-Priestly Ministration of Aaron According to the Book of Wisdom*, [w:] *Goldene Äpfel in silbernen Schalen (Congress Leuven 1989)*, hrsg. von K.-D. S c h u n c k, M. A u g u s t i n, Frankfurt am Main... 1992, s. 135–146.

kręć jego poza zasłonę [...] i dokona przebłagania nad Miejsmem świętym za nieczystości Izraelitów i za ich przestępstwa według wszystkich ich grzechów” (Kpł 16, 15–16). Jest jednak znamienne, że zanim Arcykapłan dokona przebłagania za naród, najpierw ma złożyć ofiarę przebłagania „za siebie i za swój dom” (w. 11). Ma to zatem być przebłaganie powszechne: „za kapłanów i za cały lud zgromadzenia”, „prebłaganie za wszystkie grzechy Izraelitów” (ww. 23–24); „Bo tego dnia będzie dokonane za was przebłaganie, aby oczyścić was z wszystkich grzechów. Przed Jahwe będziecie oczyszczeni” (w. 30). Jest też wyraźnie zaznaczone, że ministrem tego wielkiego przebłagania jest „kapłan namaszczony” legalnie wprowadzony w urząd czyli arcykapłan (w. 32).

Ta doroczna uroczystość powinna budzić i umacniać w kapłanach świadomość grzeszności narodu, ale i współczucie dla jego słabości i chęć własnego zadośćuczynienia za grzechy ludu. Ten cel ekspiacyjny był obecny w każdym, również codziennym, posługiwaniu przy ołtarzu. Kapłani, „obejmując staranie o Przybytek i troskę o ołtarz”, mieli zapobiegać, „aby gniew Boży znów nie rozpałił się przeciw Izraelitom” (Lb 18, 5). Wszystkie te treści tradycji kapłańskiej pięknie zreasumował autor Listu do Hebrajczyków: „Każdy bowiem arcykapłan z ludzi brany, dla ludzi bywa ustanowiony w sprawach odnoszących się do Boga, aby składał dary i ofiary za grzechy. Może on współczuć z tymi, którzy nie wiedzą i błędzą, ponieważ sam podlega słabości” (Hbr 5, 1–2).

* * *

Kodeks kapłański ukazuje kapłaństwo Izraela jako stałą instytucję religijną, ustanowioną przez Boga za pośrednictwem Mojżesza. Ta instytucja zostaje powołana w kontekście zawierania Przymierza między Bogiem i Jego Ludem. Z faktu Przymierza płynął dla Izraela ogólny wymóg pielęgnowania świętości życia. W realizacji tego ideału miało służyć ludowi kapłaństwo poprzez liczne funkcje dające się generalnie sprowadzić do liturgii i nauczania. Kapłani mieli być pośrednikami między grzesznymi ludźmi i świętym Bogiem i mieli przez swoje ofiary i modlitwę osłaniać lud przed gniewem Boga. Byli oni przez swoją konsekrację, przez swój sposób bycia, przez zachowanie szczególnych przepisów czystości permanentnym znakiem Boga świętego czyli transcendentnego wobec ludu i rzecznikami Bożej woli. Spełniając tę funkcję pośredników zbawienia wobec ludu sami mieli usilnie dążyć do realizacji świętości w swoim życiu.

Znaczenie kapłaństwa dla religii Izraela trudno przecenić. Kapłani reprezentowali i unaoczniali na co dzień związek Izraela z Bogiem. Arcykapłan, który nosił na piersi wypisane imiona Dwunastu Pokoleń, reprezentował przed Bogiem cały lud wybrany. Przez napis na czole „Poświęcony dla Jahwe” reprezentował trzykrotnie świętego Boga wobec zgromadzenia liturgicznego. Autor Księgi Mądrości widzi kapłana jako pośrednika między całym światem a Bogiem: „Bo cały świat był na długiej jego szacie, chwalebne imiona ojców wyrzeźbione na czterech rzędach kamieni i na diademie jego głowy Twoja wspaniałość” (Mdr 18, 24). Kapłaństwo permanentnie przypominało Izraelowi, że jego panem jest Bóg. Przez różne formy nauczania, modlitwy, błogosławieństwa i ofiary pojednania kapłani budzili w duszach wiernych respekt dla Bożych przykazań, obrzydzenie dla grzechu i delikatność sumień, podtrzymywali i ugruntowywali wiarę w narodzie. Przez właściwe sprawowanie rytów przyczyniali się kapłani do zachowania tradycji, a potem spisując te tradycje przyczynili się walcnie do powstania Pisma Świętego. Albowiem to w szkole kapłańskiej Księga Prawa Mojżeszowego otrzymała swój definitywny kształt, a kapłan Ezdrasz, znawca „Prawa Boga Niebios” to prawo uroczyście w Jerozolimie promulgował.

Nie wszystkie regulacje w kwestii kapłaństwa izraelskiego są do dziś aktualne. Wiele przepisów było związanych z dawną ekonomią zbawienia, która miała przygotować Izraela na przyjęcie nowego Arcykapłana według porządku Melchizedeka. Ale nie można się zgodzić z opiniami głoszonymi przez szkołę Wellhausena, że zdominowanie religii izraelskiej przez kapłanów w epoce powygnanczej oznaczało stagnację, skostnienie, śmierć prorocstwa, bezduszny rytualizm. Jak pokazują niezliczone psalmy (tworzone właśnie w tej epoce), życie kultowe w Jerozolimie dostarczało Izraelitom wiele głębokich przeżyć: „Uradowałem się, gdy mi powiedziano: pójdziemy do domu Pana” (Ps 122)²⁵. Mędrzec Syracydes w początkach II w. przed Chr. z wielkim podziwem pisał o arcykapłanie Szymonie otoczonym wieńcem braci kapłanów i sprawowanej przez niego liturgii błogosławieństwa w dzień Przebłagania (Syr 50, 1–21). W centralnym sanktuarium Syjonu dbano o stronę moralną Izraelitów, którym stawiano surowe wymagania etyczne (Ps 15; 24). Tora kapłańska określała ryty ofiarne, ale przecież równie wysoko stawiała wymagania co do świętości uczestników obrzędów (Prawo świętości) i tę świętość widziała jako

²⁵ Zob. T. Brzegowy, *Celebracja obecności Boga w starożytnym Izraelu*, „Homo Dei” 58:1989, s. 85–92, 169–173, 245–250.

realizację przykazania miłości bliźniego (Kpł 19, 17–18). I znowu Księga Psalmów pozwala nam zobaczyć dowody miłości i rozsmakowania się w Prawie Bożym, które stopniowo przenika świadomość i duchowość Izraelitów²⁶. Kapłani Nowego Przymierza, którzy otrzymują święcenia przez namaszczenie i włożenie rąk arcykapłana, symboliczne czynności zaczerpnięte z kapłańskiego rytuału starotestamentowego, mogą z historii kapłaństwa Izraela i jego duchowości wiele się nauczyć, a przede wszystkim tego, że są rzecznikami Przenajświętszego Boga, że mają stać na straży czci Jego Imienia, a dla grzesznego ludu są prawdziwymi pośrednikami oczyszczenia z grzechów, błogosławieństwa i zbawienia.

LA SPIRITUALITÉ DES PRÊTRES ET DES LÉVITES SELON LA TRADITION SACERDOTALE DU PENTATEUQUE

Résumé

La tradition sacerdotale du Pentateuque (P) qui a été finalement composée en époque perse, transmet quand même des matériaux législatifs et narratifs des époques différentes et aussi anciennes. Nous pensons que le sacerdoce dont parle le P est aussi ancien que le sanctuaire de la Tente de Réunion et que cette institution a été fondée par Moïse en liaison avec la conclusion de l'Alliance au pied du Sinaï.

Malgré différents problèmes historiques concernant la genèse du lévitisme, des familles sacerdotales, des différents offices et rites de consécration la tradition sacerdotale nous offre une claire image théologique du sacerdoce israélite: les prêtres et lévites ont été choisis de l'ensemble du peuple et ont été appelés par Dieu lui-même pour garder le sanctuaire, pour exercer le culte, pour sanctifier le peuple pécheur. Par les rites de réconciliation, par l'enseignement de la loi divine, par la bénédiction au nom de Yahvé ils défendaient le peuple contre la colère divine et lui imploraient le salut. Par l'observance des rites, par l'explication des exigences de la loi les prêtres soignaient l'éducation religieuse d'Israël et approfondissaient sa foi. Par l'attachement à la tradition et la codification des lois les prêtres ont contribué à la naissance du Pentateuque et de la Sainte Ecriture en général. Par leur vocation et leur application à une vie sainte ils aidaient le peuple de réaliser l'idéal proposé par l'Alliance: „Vous serez un royaume de prêtres, une nation sainte” (Ex. 19, 6). Cette théologie du sacerdoce israélite reste toujours actuelle aussi pour les prêtres chrétiens qui doivent pareillement se tenir debout entre le Dieu Très-Saint et le peuple coupable et d'intercéder en faveur de ce dernier.

²⁶A. F a n u l i, *Historia duchowości*, t. 1: *Duchowość Starego Testamentu*, Kraków 2002, s. 273–277.